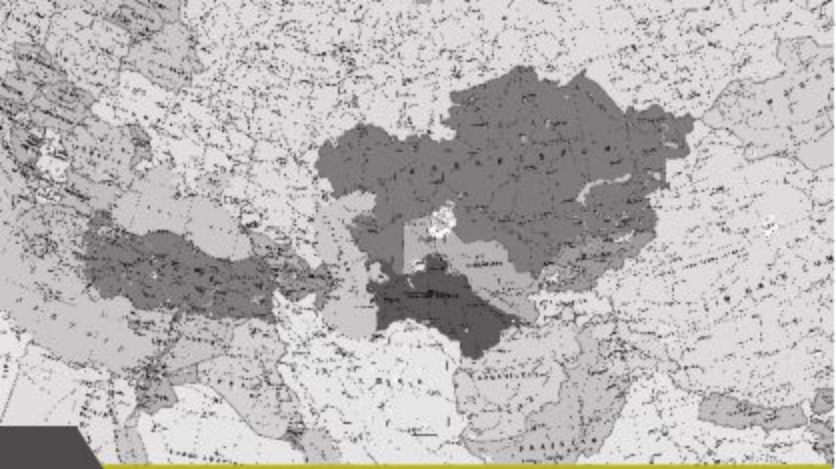

30. YILINDA

TÜRK CUMHURİYETLERİ

KÜRESEL POLİTİKA

EDİTÖR: FIRAT YALDIZ

nobel

30. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ
Küresel Politika

Editör
Fırat YALDIZ

nobel

30. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ KÜRESEL POLİTİKA

Editör: Fırat YALDIZ

Yayın No. : 3399
Uluslararası İlişkiler No.: 153
ISBN : 978-625-439-382-2
E-ISBN : 978-625-439-381-5
Basım Sayısı : 1. Basım, Mayıs 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Kitapta yazılı olan her türlü bilginin ve yorumun sorumluluğu yazarların kendilerine aittir.

Bu kitap, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) ve Ankara Üniversitesi Uluslararası Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi (USEİM) işbirliği ile hazırlanmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Dr. Emine TEMEL -emine.temel@istanbul.edu.tr
Sayfa Tasarım : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu : Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Yaldız, Fırat.
30. yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika / *Editör: Fırat Yaldız*
1. Basım. XII + 208 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-439-382-2
E-ISBN: 978-625-439-381-5
1. Türk Cumhuriyetleri 2. 30. Yıl 3. Küresel Politika

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

BÖLÜM YAZARLARI

GİRİŞ

Prof. Dr. Mustafa AYDIN - Kadir Has Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, maydin@khas.edu.tr

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Fırat YALDIZ - Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, firatyaldiz@gmail.com

Prof. Dr. Çınar ÖZEN - Ankara Üniversitesi, SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cinar.ozen@politics.ankara.edu.tr

RUSYA'NIN BDT POLİTİKASI VE TÜRK CUMHURİYETLERİ

Doç. Dr. Anar SOMUNCUOĞLU - Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, anarsomuncuoglu@yahoo.com

TÜRK CUMHURİYETLERİ - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Erkin EKREM - Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, eekrem@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Ayşe Çolpan YALDIZ - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, akavuncu@gmail.com

İRAN'IN TÜRK CUMHURİYETLERİ POLİTİKALARI

Dr. Sabir ASKEROĞLU - İran Araştırmaları Merkezi, sabiraskeroglu@gmail.com

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

Doç. Dr. Işık KUŞÇU BONNENFANT - Uluslararası İlişkiler Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, ikuscu@gmail.com

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU ORTAKLIĞI VE ORTA ASYA POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Hatice YAZGAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hyazgan@karatekin.edu.tr

SONUÇ

Prof. Dr. Erel TELLAL - Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, erel.tellal@ankara.edu.tr

ÖN SÖZ

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri başlıklı bu kitap serisi, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) Sekretaryasının Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik çalışmalar yürüten akademisyenlerle verimli iş birliğinin meyvelerinden bir yenisidir. Türk Konseyi, kurulduğu 2009 yılından beri Türk Cumhuriyetleri'nin gönül birlikteliğini güçlendirmek ve paylaşılan değerler temelinde ortak geleceğini inşa etmek hedefine yönelik pek çok önemli projeyi hayata geçirmiştir. Türk Konseyi, geçtiğimiz on yılda, Türk Cumhuriyetleri arasında var olan kardeşlik hukukunu kurumsal, sürdürülebilir ve ortak gelecek idealinin hâkim olduğu somut bir iş birliğine dönüştürmeyi başarmıştır. 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri serisi de Türk Cumhuriyetleri'nin 1991-2021 yılları arasındaki 30 yıllık yolculuğunu çözümleyen ve buradan çıkarılan deneyimlerle bundan sonraki yolculuklarına ışık tutacak olan, kapsamlı ve özverili bir çabanın ürünüdür.

"30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Ulusal Politika" başlıklı ilk kitapta, Türk Cumhuriyetleri'ni Anlamak, Ulusal Kimlikler ve Toplumsal Yapı, Ekonomik ve İktisadi Dönüşüm, Göç, Din, Medya, Turizm bölümleri bulunmaktadır. Serinin bu ilk kitabında ulusal konular, Türk Cumhuriyetleri bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu konularda gelişim süreçleri tartışılmıştır.

"30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Bölgesel Politika" başlıklı ikinci kitapta, Bölgesel İşbirliği, Çok Taraflı İşbirliği ve Türk Konseyi, Bölgesel Güvenlik, Enerji, Çevre, Ortak Dil, Ortak Tarih, Edebiyat bölümleri, ulusal gelişmelerin bölgesel etkisi ve katkısı boyutuyla ele alınmıştır.

"30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Küresel Politika" başlıklı üçüncü kitapta ise Türk Cumhuriyetleri'nin küresel sistemle ve küresel aktörlerle ilişkileri dış politika bağlamında araştırılmıştır. Bu kitapta Türk Cumhuriyetleri'nin başta

Türkiye ile ilişkileri olmak üzere, Rusya, Çin, İran, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri çözümlenmiştir.

Kitaplarda, Türk Cumhuriyetleri'ne ilişkin 21 önemli konuda son derece değerli çözümlemeler bulunmaktadır. Her konuyu yazan akademisyenlerin bu konuların uzmanı olması, kitapların içeriği ve niteliği açısından önemli bir ayrıntıdır. Bu yönüyle kitap, Türk Cumhuriyetleri'nin kültürel, tarihsel, siyasal ve ekonomik zenginliklerini yansıtan bir çalışma olmasının yanında Türk Dünyasına ilgi ve sevgi duyan akademisyenlerin ortak bir eseri olarak da değer kazanmaktadır. Kitabın, Türk Konseyi Üye Ülke Devlet Başkanları tarafından 2021 Sonbaharında İstanbul'da düzenlenecek 8. Türk Konseyi Zirvesinde kabul edilecek "Türk Dünyası-2040 Vizyonu" ve "Türk Konseyi Stratejisi-2020/2025" belgeleriyle eş zamanlı olarak yayımlanması da büyük önem taşımaktadır. Kardeş Türk Cumhuriyetleri'nin daha güçlü, kurumsal ve koordineli iş birliği için 2040 menzilinde atmaları gereken somut adımların üye ülkelerimizin ilgili kurumlarınca etraflıca çalışıldığı "Vizyon Belgesi" ile birbirinden değerli akademisyenler tarafından hazırlanan "30. Yılında Türk Cumhuriyetleri" kitap serisi, bürokrasi ile akademik çevrenin Türk Dünyasının geleceğine ışık tuttuğu iki temel eser olacaktır.

Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazandıkları günden bugüne kadar geçen 30 yıl içerisinde geldikleri nokta, siyasi tarih açısından son derece kısa sayılabilecek bir sürede elde ettikleri deneyim ve kazanımlar açısından oldukça başarılıdır. Bu kazanımlar, Türk Cumhuriyetleri'nin ve toplumlarının binlerce yıllık birikiminin bir sonucu olarak Türk Dünyasının ve Türk Dünyası coğrafyasının sadece ulusal seviyede değil bölgesel hatta küresel ilişkilerdeki iddiasını da ortaya koymaktadır. Okurlar, bu kapsamlı ve ayrıntılı kitapları okuduklarında görecektir ki Türk Cumhuriyetleri'nin geçmiş 30 yılı gelecek 30 yılın nasıl sağlam adımlarla ilerleyeceğini de göstermektedir. Türk Konseyi, bu amaç ve hedefler doğrultusunda ilerlemeye ve Türk Cumhuriyetleri'nin iş birliğini güçlendirmeye bundan sonra da devam edecektir.

Bu düşüncelerle başta kitaplarımızın yazarları olmak üzere, Türk Cumhuriyetleri'nin birlikteliğine, güçlenmesine ve iş birliğine katkı sunan tüm kişi ve kurumlara teşekkürü bir borç bilirim.

Bu önemli ve değerli çalışmamızın, Türk Dünyasına hayırlı olmasını dilerim.

Baghdad AMREYEV

Türk Konseyi Genel Sekreteri

SUNUŞ

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri serisini, 2019 yılında düşünmeye başladık. Bu amaçla hızlı bir şekilde ön görüşmeler ve toplantılar yaparak hazırlıkları tamamladık. Daha önceden Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. ve 25. yılında yazılan diğer değerli kitaplar elbette bize esin verdi. Bu seride ise öncekilerden farklı olarak ülkeler üzerinden değil konular üzerinden gitmeyi istedik. Böylece Türk Cumhuriyetleri'nin 30 yıllık yolculuğunu bütüncül olarak çözümlemeyi hedefledik. Nitekim Türk Cumhuriyetleri'ni zamansal ve mekânsal bağlam üzerinden tematik bir çözümlemeye gereksinim vardı.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) yetkilileri, bize büyük destek sağladı, sağ olsunlar. Bu seriyi, Türk Konseyi Genel Sekreterliği tarafından desteklenen ve uluslararası nitelikli bir Ar-Ge projesi olan "Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Araştırma Projesi" kapsamında hazırladık. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) ve Ankara Üniversitesi Uluslararası Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezine (USEİM) çok teşekkür ederim.

Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası, Orta Asya ve Kafkasya konularına ilişkin yazında, temel bir eser olması amacıyla çıktığımız bu istekli süreç, bizi hedeflediğimizden daha büyük ve daha derin bir noktaya götürdü; çalıştıkça kapsam genişledi, 3 kitaplık bir seriye dönüştü. Ulusal, Bölgesel ve Küresel Konular ayrı birer kitap oldu.

Kitaplarımızda yer alan her bölüm, farklı disiplinlerden gelen ve farklı üniversitelerde görev yapan, alanında uzman değerli akademisyenlerimiz tarafından kaleme alındı. Onların değerli emekleri sonucunda bu kitaplar ortaya çıkabildi. Yazarlarımıza ayrı ayrı teşekkür ederim. Dilerim bu seri, alana ilişkin

ilgiyi tetikler, yeni çalışmalara özendirir ve genç araştırmacılarda merak ve heyecan uyandırır.

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri serisinin, Türk Cumhuriyetleri'nin geleceğine, küresel sistemdeki rolüne, 50. yılına, 100. yılına katkı sağlaması umuduyla…

Fırat YALDIZ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

SUNUŞ ..... **vii**

GİRİŞ **1**
Mustafa AYDIN

Avrasya'da Değişim-Dönüşüm 1
Türkiye'nin Orta Asya-Kafkaslar Politikasında Türk Cumhuriyetleri 8
Sonuç Yerine 11
Kaynaklar 13

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE TÜRKİYE **15**
Fırat YALDIZ - Çınar ÖZEN

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve 16
Bağımsızlık Öncesinde Moskova'nın Merkezî Rolü 17
Kavuşma ve Kurumsal İlişkilerin İnşası 18
Heyecandan Hayal Kırıklığına 23
Durağanlık ve Türk Dış Politikasında Yeni Arayışlar 25
Değerli Yalnızlıktan Kurtulma Çabaları: Yeniden Asya 26
Zincirin Eksik Halkası: Özbekistan 27
Bir Millet İki Devlet 30
Bozkırdan Doğan Medeniyet 31
30 yılda 9 Cumhurbaşkanı: Demokrasi mi? İstikrarsızlık mı? 32
Daimi Tarafsızlık: Koruma Kalkanı 33
Sonuç 34
Kaynaklar 35

RUSYA'NIN BDT POLİTİKASI VE TÜRK CUMHURİYETLERİ 39
Anar SOMUNCUOĞLU

Giriş 39
Rusya'nın BDT Politikasının Oluşumu: 1991-1999 40
ABD'nin Meydan Okuması ve "Avrasya Bütünleşmesi": 2000-2009 47
Bölgesel Aktörlerin Meydan Okuması: 2010-2020 52
Sonuç 58
Kaynaklar 60

TÜRK CUMHURİYETLERİ - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ 67
Erkin EKREM - Ayşe Çolpan YALDIZ

Giriş 67
Çin'in Dış Politika Stratejisi 68
Çin'in Ulusal Çıkarları ve Türk Cumhuriyetleri 72
Rusya-ABD-Çin Dengesi 74
Sınır Güvenliği ve Uygur Özerk Bölgesi 77
Ekonomik Öncelikler ve Enerji Politikaları 79
Türk Cumhuriyetleri ve Çin'in Ulusal, Bölgesel ve Küresel Kuruluşları ile Projeleri 83
Şangay İşbirliği Örgütü 83
Bir Kuşak ve Bir Yol Projesi 85
Konfüçyüs Enstitüsü 87
İkili İlişkiler 88
Kazakistan Çin İlişkileri 88
Kırgızistan-Çin İlişkileri 92
Özbekistan Çin İlişkileri 96
Türkmenistan-Çin İlişkileri 100
Azerbaycan Çin İlişkileri 102
Sonuç 109
Kaynaklar 110

İRAN'IN TÜRK CUMHURİYETLERİ POLİTİKALARI 117
Sabir ASKEROĞLU

Giriş 117
Değişen Uluslararası Ortam ve İran'ın İlk Hamleleri 119
1990'lı Yıllarda İkili İlişkiler 122
Azerbaycan 122
Kazakistan 126

Kırgızistan 126
Özbekistan 128
Türkmenistan 130
İran Etkisinin Zayıflaması: 2000-2021 131
Azerbaycan 131
Kazakistan 135
Kırgızistan 137
Özbekistan 138
Türkmenistan 141
Sonuç 143
Kaynaklar 146

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI 151
Işık KUŞÇU BONNENFANT

Giriş 151
Bağımsızlıktan 11 Eylül'e: Değişen Çıkarlar ve Öncelikler 152
11 Eylül Sonrası Dönemde ABD ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 156
Sonuç 164
Kaynaklar 166

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞU ORTAKLIĞI VE ORTA ASYA POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ 169
Hatice YAZGAN

Giriş 169
AB'nin Türk Cumhuriyetleri'ne Yönelik Bölgesel olitikaları Kapsamında Doğu Ortaklığı 170
Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri 174
Avrupa Birliğinin Orta Asya Politikası 177
AB'nin Doğu Ortaklığı ve Orta Asya Politikalarının Değerlendirmesi 182
Avrupa Birliği ve Bölgede Aktif Diğer Uluslararası Aktörler 185
Sonuç 189
Kaynaklar 190

SONUÇ 195
Erel TELLAL

ÖZ GEÇMİŞLER 203